

SİBİRYA TATAR TÜRKLERİNDE GİYİM-KUŞAM KÜLTÜRÜ

Mehtap SUIÇER

Araştırma Görevlisi, Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bil. Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,

Tuğba GÖKBAYIR

Araştırma Görevlisi, Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bil. Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü.

Mehmetcan GÖKBAYIR

Fırat Üniversitesi İnsan ve Toplum Bil. Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Yeni Türk Dili Doktora Öğrencisi.

ÖZET

İnsan yaşamında önemli bir yere sahip olan giyim-kuşam, milletleri, toplumları, insanları ve kültürleri birbirinden ayıran önemli bir unsurdur. Giyim-kuşam, toplumların izlerini taşıyan ve toplumdan topluma benzerlikler ve farklılıklar gösteren bir kültür biçimidir. Her toplumun giyim tarzı yaşadığı çevreye, coğrafyaya, sosyal yaşam şartlarına ve inançlarına göre şekillenmektedir. Geçmişten günümüze toplumların giyimlerinde görülen değişim ve çeşitlenmelerde mevsim şartlarına uyum sağlama, devlet düzenlemeleri, dinî inançlar, ekonomik koşullar, töre, adet, gelenek-görenekler kişinin bulunduğu ortama veya işine uyum sağlama gibi etmenler büyük rol oynamıştır. Bu etmenler her milletin kendine özgü giyim kuşamının oluşmasını da sağlamıştır. Tarihsel süreçte kültürel etkileşimlerle sürekli değişen ve gelişen giyim-kuşam kültürüne sahip olan Türk toplumunda kültürel unsurları içinde barındırması bakımından giyim kuşamın önemli bir yeri vardır. Türk halklarından içerisinde yeralan Tatar Türkleri de geleneksel giyim-kuşamıyla bu kültürü koruyan ve yansıtan bir yapıya sahiptir. Tatar Türklerinin Sibiryaya bölgesinde yaşayan ve Tatar kültürüne sahip olan Sibiryaya Tatar Türklerinde de geleneksel giyim-kuşam kültürü toplum hayatında önemli bir unsur olarak iklim, yaşam şartları ve kültürel etkiler çerçevesinde şekillenmiştir. Sibiryaya'nın soğuk ve zorlu iklimi, geleneksel kıyafetlerin tasarımını ve işlevini büyük ölçüde etkilemiştir. Geleneksel kıyafetler hem işlevsel hem de estetik açıdan zengin unsurlar içerir. Bu kıyafetler, Sibiryaya Tatarlarının kültürel kimliğini ve sosyal yapısını yansıtmaları açısından değerlidir. Bu bildiride Sibiryaya Tatarlarının giyim-kuşam kültürü ve nasıl şekillendiği ile ilgili bilgiler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tatar, Sibiryaya Tatar Türkleri, Giyim-kuşam

GİRİŞ

Giyim, insanoğlunun korunma ve örtünme ihtiyacından ortaya çıkan temel bir gereksinimdir. Zaman içerisinde temel işlevinin yanı sıra kültürel bir görev de üstlenerek toplum yaşamının oldukça önemli bir unsur haline gelmiştir. Giyim-kuşam

kültürü, toplumların yaşam tarzını, gelenek-göreneğini, inancını ve değerlerini yansıtır. Toplumun izlerini taşıyan bu kültür, ait olduğu toplumda anlam kazanarak kültürel kodları ve sembolleri yansıtmakta olup nesilden nesile aktarılarak geçmişten günümüze kadar gelmiştir. Bu kod ve semboller, kıyafet, renk, kumaş ve kıyafetin parçaları veya bunlarda yer alan geleneksel motiflerdir. Bu semboller zaman içerisinde maddi kültür unsuru olmanın dışına çıkarak toplumların özgünlüğünü temsil eden soyut unsurlar durumuna gelmiştir [Serbest K., 2023. – 194]. Her toplumun kendine özgü bir giyim-kuşam kültürü bulunmaktadır. Toplumların kültüründen izler taşıyan ve kültürün bir parçası olan giysiler toplumsal kimliğin somut göstergesidir [Doğan L. ve Erdin C., 2018. - 116]. Türkler yüzyıllardır zengin bir giyim-kuşam kültürüne sahip olan bir millettir. Geçmişten günümüze Türk coğrafyasında meydana gelen kültürel değişiklikler, giyim-kuşam türlerinin çeşitlenmesini ve zenginleşmesini sağlamıştır. Bir yandan geleneksel giyim-kuşam kültürü devam ederken diğer yandan gelişen şartlar nedeniyle modern giyim kuşam da Türk toplumunda yaygınlaşmıştır. Geleneksel giysilerin günümüzde daha çok özel günlerde kullanılıyor olması kültürel kimlik aktarıcısı olma bakımından giyim kuşamı önemli kılmaktadır [Gökçe H., 2023. - 706]. İdil-Ural sahasında da Türklerin giyim-kuşam kültürünün etkileri görülmektedir. Bu sahada yaşamını sürdüren Kazan Tatar Türkleri, çok zengin bir giyim kuşam kültürüne sahiptir. Kazan Tatar Türkleri arasında dokumacılık sanatı çok eski dönemlerden itibaren görülmektedir. Eski Bulgar Devleti döneminden başlayarak Altın Ordu ve Kazan Hanlığı dönemlerinde Kazan Tatar Türkleri çuha ve keten yetiştirerek dokumacılıkta ileri bir düzeydeydi. Geçmişten günümüze giyim-kuşam konusunda oldukça bilgi sahibi olan Kazan Tatar Türkleri zaman içerisinde giyim konusunda değişim ve dönüşüme uğrasa da özel günlerde geleneksel giyim tarzını sürdürmeye devam etmektedir [Zaripova Çetin Ç., 2008. - 73]. Kazan Tatar Türklerinin Sibiryada yaşayan grubu olan Sibiryada Tatarları da yaşadıkları coğrafya etrafında şekillenen giyim-kuşamlarıyla oldukça dikkat çekmektedir. Bugün Sibiryada Batı Sibiryada olarak adlandırılan bölgede Tümen, Baraba ve Omsk gibi bölgelerde dağınık olarak yaşamaktadırlar [Alkaya E., 2008. - 2]. Sibiryada Tatar Türklerinin giyim-kuşamı iklim koşulları ve kültürel etkilerle şekillenmiştir. Sibiryada'nın sert ve soğuk iklimi kıyafet tasarımını ve işlevini büyük ölçüde etkilemektedir. Sibiryada Tatarları, 19. yüzyılın sonuna kadar kıyafetlerini kendi tezgâhlarında koyun yününden dokunan malzemelerden ve Buharalıların Orta Asya'dan ticaretle getirdikleri kumaşlardan dikiyorlardı. 19.yüzyılın sonundan itibaren kendileri üretmeye ve fabrika yapımı kumaşları kullanmaya başladılar. Sibiryada Tatar gruplarının her birinin giyiminde, bireysel grupların yaşadığı bölgelerin doğal ve coğrafi koşullarıyla ve aynı zamanda belirli bir bölgedeki Tatar nüfusunun diğerleriyle tarihsel temaslarıyla ilişkili bazı özellikler görülmektedir. Dikiş makinelerinin ortaya çıkmasından önce Tatar kadınları, ulusal

gelenekleri gözlemleyerek ve insanların yaş ve cinsiyet özelliklerini dikkate alarak erkek, kadın ve çocuk kıyafetlerini elle dikiyorlardı. Giysilerin yapıldığı malzemenin kalitesi ise ailenin sosyal statüsüne bağlıydı. Zengin Tatarların erkek ve kadın kıyafetleri aynı tiplerden oluşuyordu ancak daha pahalı kumaş türlerinden ve moda göre dikiliyordu. Bayramlık ve günlük kıyafetlerin yapımında kullanılan malzemelerin kalitesi ailenin zenginliğine bağlıydı [Valeyev F.T., 1993. - 118-119].

Sibirya Tatarları erkek giyimi geleneği gömlek ve pantolon, bir dış gömlek ve üzerine kollu veya kolsuz biçimde giyilen üst omuz askılı kıyafetlerden ve pantolondan oluşuyordu. Genellikle mevsimlik sıcak giysiler giyiliyordu. Kıyafetlerini çeşitli şapkalar, ayakkabılar, kemerler, çoraplar, eşarplar ve eldivenler tamamlıyordu [Smirnova, 2015:382]. Tatarların tüm sosyal katmanlarının erkek dış giyim türü *kamsul* idi. Genellikle belden, dizlerin hemen altından dikilirdi. Tobol Tatarları kamsula *bişmet* adını verirler. Sibirya Tatarları, yün işleme teknolojisi, çeşitli giysi türlerinin dikilmesi için malzeme ve yöntemler konusunda oldukça bilgi sahibiydi. *Sukmen* (tsikmen) gibi günlük geleneksel kıyafetlerin yapımında kullanılan malzemeyi yünden dokuyorlardı. *Sukmen* elle dikilirdi. Şekil bakımından kaşkorseye benzer ancak kaşkorsenin uzun şeklidir. Tatarlar kuşaklarını kağıt kumaşlardan veya dokuma tezgâhında yünden yapıyorlardı. Zengin Tatarlar, tilki, kurt, koyun derisinden kürk mantolar giyerlerdi. Tatarlar bu tür kürk mantolara *potskak tun* adını verdiler. Kışın, uzun yolculuklar sırasında Tatarlar, *piretse* (korte) veya kısa kürk manto üzerine koyun derisi palto *ollı tun* giyerlerdi. Koyun derisi paltolar da yün dışarı bakacak şekilde köpek veya keçi derilerinden dikilirdi. Sıcak erkek kıyafetleri arasında koyun derisi pantolonlar *tire tsalbar* vardı [Valeyev F.T., 1993. - 119-120]. 20. yüzyılın başlarında, moda uygun olarak yapılan Avrupa tarzı kentsel giyim örnekleri Sibirya Tatarları arasında giyilmeye başladı. bunların yayılması, Müslüman din adamları tarafından engellenmesine rağmen, incelenen dönemin sonuna gelindiğinde, geleneksel olmayan kıyafetlerin oranı özellikle gençler arasında oldukça yüksekti [Smirnova E., 2015. - 382].

Sibirya Tatarlarının kadın giyimimizleri açık giysiler, mevsimlik giysiler, şapkalar ve ayakkabılardan oluşmaktadır. Tatarlar bayram vesilesiyle firfırlı elbiseler *porme* giyerlerdi. Elbisenin üzerine farklı yerlerde ve farklı miktarlarda firfırlar dikilirdi. Soğuk zamanlarda kadınlar kendi el örgülerinden yün ve kuş tüyü şallar giyerlerdi. Tatar kadınları genellikle başörtüsünün üzerine hafifçe daraltılmış taçlı ve erkeklerden daha geniş bir kürk bantlı şapkalar takarlardı. Evli kadınların başlarına eşarp yerine şapka taktıkları ve üstüne de eşarp bağlarlardı. Tatarlar, kürkle süslenmiş küresel şapkalara "kama burek" adını verdiler. Tobol ve Tümen Tatarları keçe şapkalarkies *takya* giyerlerdi. Ayrıca kışın ise Tatarlar kulak tıkaçlı şapka takarlardı. Soğuk havalarda Tatarlar *mieley* "eldiven" giyerlerdi. Bu eldivenler koyun yününden örülürve genellikle kanvas ve deri ile kaplanırdı. Kuzu ve keçi derisinden yapılanıçı

kürklü kürk eldivenler *tire mieley* de Tatarlar arasında yaygın olarak kullanılıyordu. Bazen eldivenler, kürkü dışarı bakacak şekilde köpek derisinden tüylü yapılırdı. Devrim öncesi dönemlerde kızlar ve genç kadınlar genellikle keçi tüyünden yapılmış eldivenler giyerdi [Valeyev F.T., 1993. - 122-123]. Tatarlar tüm dış sıcak giysileri erkek ve kadın paltoları, kürk mantolar, koyun derisi paltoları *tun* ortak adıyla adlandırdılar. "Tun" terimi her zaman bir veya başka tür sıcak giysinin dikildiği malzemenin adıyla birlikte kullanılmıştır: *tolge tun* "tilki kürkü" gibi. 20. yüzyılın başlarında erkekler de olduğu gibi Sibiryaya Tatar kadınları arasında da kentsel giyim biçimleri yaygınlaşır. Modaya uygun tarzlarda yapılmış elbiseler, Avrupa ev Rus tarzı iç çamaşırları, eldivenler tercih edilmeye başlanır. Bu kıyafetler pahalı olduğundan bu değişim ilk olarak varlıklı ailelerden gelen kadınları etkiler [Smirnovna E., 2015. -382].

Kadınların takıları arasında delinmiş gümüş paralardan yapılmış örgüler, çeşitli küpeler *sırgave* kolyeler *muentsak* vardır. Takıların değer derecesi kadınların sosyal statüsüne göre değişir. Tatarların erkek ve kadın ayakkabıları çeşitlilik açısından farklılık göstermez. Tatarların erkek ve kadınlar için kışlık ayakkabısı keçe botlardı ve yünlü çorapların üzerine de giyilirdi. Erkek ayakkabısının en yaygın türü kış ayları dışında sürekli giyilen deri çizmelereydi. Ayak sargıları *ayaktsu*, *ayak tsolgavi* veya yün çoraplarla giyilirdi. Kuzey ormanlarında ve bataklık bölgelerde yaşayan Tatarların geleneksel erkek ayakkabısı *tsarık* idi. *Tsarık*, yumuşak tabanlı ve dizlere kadar uzanan üst kısımlara sahip deri ayakkabılardır. Tumen Tatarları arasında *golovka tsarika* adı verilen kadın ayakkabıları yaygındı. Bu tür ayakkabılaruzundu ve baldırlardan bağlanmıştı. Sibiryaya Tatarlarının *natudenilen* kuzu veya keçi derisinden yapılmış, yumuşak tabanlı çizmeleri vardır. *Atu*'nun üzerinde hem erkekler hem de kadınlar deri kenke ayakkabılar giyerlerdi. Sibiryaya Tatar kenkesi sert tabanlı deri çizmedir. 1905-1907 devrimi sonrası giyim tarzında Rus etkisi görülmeye başlanır [Valeyev F.T., 1993. -122]. Rusların giydiği kısa paltolar, ceketler, botlar, şapkalar ve kepler giyilir. Kadınlar arasında dantelli Rus elbiseleri, yüksek topuklu ayakkabılar ve kürk mantolar yaygınlaşır. Sibiryaya Tatarlarının geleneksel elbiseleri, şapkaları, çizme ve ayakkabıları ise günümüzde bayramlarda, özel günlerde ve yöresel etkinliklerde geleneksel giyim-kuşam kültürünü göstermek amacıyla giyilir.

Sonuç

Bireysel ve toplumsal bakımdan sürekli değişim ve dönüşüm içinde olan giyim-kuşam bir topluma dair pek çok bilgi içermektedir. Kazan Tatar Türklerinin Doğu grubu içerisinde yer alan Sibiryaya Tatar Türkleri yaşadıkları coğrafya ve iklim etrafında şekillenen giyim kuşamıyla ön plana çıkmaktadır. Geçmişten günümüze soğuk ve sert iklim koşullarının hüküm sürdüğü bu coğrafyada Sibiryaya Tatarları kendi sağlığını korumak ve hayatta kalabilmek için özellikle yün, keçe gibi sıcak tutacak nesnelere faydalanarak kendi giyim-kuşam kültürünü oluşturmuştur. Giyilen

kıyafetlerde cinsiyet ayrımı gözetmeden koyun, keçi, tilki gibi yünlü hayvanların postu kullanılır. Bunlardan montlar, paltolar, çizmeler, eldivenler ve şapkalar yapılır. Giyim, başlangıçta yalnızca insanoğlunun doğal bir gereksinimi iken zaman içerisinde sosyal bir rol üstlenerek tarihi, geleneği ve inancı yansıtan bir kültür haline gelmiştir. Zaruri bir ihtiyaç olmanın dışında günümüzde bir çok anlam taşımaktadır. Bunlardan ilki toplumsal kimliği belirleyerek toplumun hangi kesiminden olduğunu bildirerek aidiyeti temsil eder. Aynı toplum yapısı içerisinde bireylerin taktığı şapka, giydiği kıyafetin rengi toplumsal statüsü hakkında ipucu verir. Giyimdeki kalite ve tarz sosyal ve ekonomik durumu ifade etmede rol oynar. İkinci olarak estetik anlayış ve moda karşımıza çıkar. Her toplum kendine ait farklı bir estetik anlayışına sahiptir ve bu anlayış giyimdeki renkler ve desenler aracılığıyla kendini gösterir. Sibirya Tatar Türkleri kıyafetlerinin rengi ve motifinde tarihini ve yaşam biçimini yansıtan unsurlar bulundurur. 1905 Rus Devrimisonrası Sibirya’da Rus etkisi nedeniyle Rus şehir kıyafetleri Sibirya Tatarları arasında yaygınlaşarak giyim-kuşamlarını oldukça etkilemiştir. Rus ve Avrupa tarzı kıyafetler toplumun her kesiminde giymeye başlanır. Sibirya Tatar Türklerinin kendilerini özgü geleneksel giyim-kuşamı da günümüzde yalnızca festivallerde, bayramlarda, düğünlerde ve özel etkinliklerde kültürlerini yaşatmak amacıyla giyilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Alkaya, E. (2008). Sibirya Tatar Türkleri ve Dilleri. *Turkish Studies*, Volume 3/7 Fall.
2. Çetin, Ç. Z. [2008)]. “Kazan Tatarlarında Giyim Kuşam Kültürü”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 1/2: 72-82.
3. Doğan, L. - C. Erdin [2018]. “Trakya Ağızlarında Giysi Adları Üzerine Bir İnceleme”. *II. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu*. Ankara: 116- 136.
4. Gökçe, H. [2023]. “Kazan Tatar Ağızlarında Giyim Kuşam Adları”. *Karadeniz Araştırmaları*. XX/79: 701-740.
5. Serbest, K. [2023]. Uygur Türklerinin Giyim-Kuşam Kültüründe Öne Çıkan Semboller. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11 (34), 194-213.
6. Smirnova, E. [2015]. *İstoriya i Kultura Tatar Zapadnoy Sibiri*. Institut İstorii Ş.Mardjani An RT; İzd-vo Artifakt, 728 s.+ 56 s. Tsv. Vkl, Kazan.
7. Valeyev, F.T. [1993]. *Sibirskie Tatari*. Tatarskoe Knijnoe İzdatelstvo, Kazan.